

Eerst denken, dan doen

Doeltreffendheid van de cognitieve vaardigheidstraining
(CoVa) voor justitiabelen

Wendy Buysse
Lotte Loef

Oktober 2012

Samenvatting

Besteladres

DSP-groep, Van Diemenstraat 374, 1013 CR Amsterdam
T 020 – 625 75 37 www.dsp-groep.nl

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het WODC van het ministerie van Veiligheid & Justitie.
© 2012 WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Inleiding

Het ministerie van Veiligheid en Justitie (V&J) wil de veiligheid in Nederland vergroten en de recidivekans onder justitiabelen beperken. Dat gebeurt onder meer door screening van daders op hun recidiverisico en door het inzetten van wetenschappelijk gefundeerde gedragsinterventies die gericht zijn op de criminogene factoren, die aan het recidiverisico ten grondslag liggen. Problemen op het gebied van cognitieve vaardigheden is een van de criminogene factoren die samenhangen met (herhaalde) recidive. Daarom is in 2003 de in Engeland ontwikkelde training 'Enhanced Thinking Skills' geïntroduceerd in Nederland onder de naam 'Cognitieve Vaardigheidstraining' (CoVa).

De cognitieve vaardigheidstraining (CoVa)

De CoVa-training beoogt cognitieve vaardigheden, die noodzakelijk zijn om zich in de maatschappij (weer) zelfstandig te kunnen handhaven, te verbeteren of te ontwikkelen. In de CoVa-training werken de deelnemers aan vier doelen:

- Het kunnen beheersen van impulsiviteit
- Het kunnen oplossen van problemen op rationale wijze
- Het kunnen genereren van perspectief
- Moreel en kritisch kunnen redeneren of eigen verantwoordelijkheid voor eigen gedrag erkennen.

De CoVa-training bestaat uit 20 groepssessies voor 12 tot 14 deelnemers. Aan elke training zijn twee vaste trainers en een vaste invaltrainer gekoppeld. De totale training duurt 10 weken en is bedoeld voor justitiabelen met minimaal een laaggemiddeld recidive risico en aantoonbare tekorten op cognitieve vaardigheden. Zij moeten ouder dan 18 jaar zijn en de Nederlandse taal voldoende machtig zijn. De training kan zowel intramuraal (aan justitiabelen in het kader van hun detentie en re-integratieplan) als extramuraal (aan justitiabelen die onder toezicht staan van de reclassering) worden gegeven. De training wordt gegeven door speciaal opgeleide CoVa-trainers van de 3RO (3 ReclasseringsOrganisaties). Reclassering Nederland (RN) is licentiehouders en houdt toezicht op de kwaliteit van de training.

De CoVa training is in 2007 volledig erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. Een van de voorwaarden van de Erkenningscommissie is dat binnen vijf jaar na erkenning de doeltreffendheid van de interventie wordt onderzocht. Dit wil zeggen dat moet worden onderzocht of en in welke mate de deelnemers vooruitgang boeken op de programmadoelen van de training.

Het doeltreffendheidsonderzoek

DSP-groep heeft het doeltreffendheidsonderzoek uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC) van het ministerie van V&J tussen december 2010 en september 2012. Het onderzoek is uitgevoerd onder 1.404 justitiabelen (801 intramuraal en 603 extramuraal) die tussen 1 januari 2008 en mei 2012 de CoVa-training hebben afgerond en

de vragenlijsten in de nul- en eenmeting voldoende volledig hebben ingevuld om te kunnen analyseren. Dit is 58% van alle deelnemers die in die periode de CoVa-training hebben afgerond. In het doeltreffendheidsonderzoek stonden drie vragen centraal:

- 1 In welke mate wordt de CoVa-training consistent en volgens plan toegepast?
- 2 Wat is het effect van CoVa op de cognitieve vaardigheden impulsiviteit, probleem oplossen, perspectief nemen en moreel en kritisch redeneren?
- 3 In hoeverre hangen kenmerken van de justitiabelen, setting, programma-integriteit en randvoorwaarden samen met vooruitgang op programmadoelen?

Onderzoeksinstrumenten

De programma-integriteit van de trainingen is vastgesteld op basis van de scoreformulieren die door de interventiecoaches van de RN worden ingevuld bij de videomonitoring van de CoVa-training. De sessies worden beoordeeld op vier onderdelen: trouw aan de programmahandleiding, gebruik van effectieve trainingsvaardigheden, groepswork en vaardigheden en responsiviteit. De interraterbetrouwbaarheid van het instrument is onderzocht met behulp van de intra-class correlatie coëfficiënt (ICC). De subschaal responsiviteit bleek onvoldoende betrouwbaar. Deze is niet meegenomen in het onderzoek. De ICC voor de totale programma-integriteit (exclusief responsiviteit) was goed (.76). De veronderstelde randvoorwaarde 'continuïteit van de training' is gemeten op basis van gegevens van de RN over de uitval van sessies en het aantal sessies dat door invaltrainers is gegeven.

De doeltreffendheid is onderzocht met behulp van een veranderonderzoek in een experimentele groep aan de hand van een testbatterij bestaande uit vijf vragenlijsten die de getrainde cognitieve vaardigheden meten (Eysenck's Impulsivity Scale, subschaal CAPL van Barratt Impulsiveness scale-11, Social Problem Solving Inventory-Revised (SPS-R), Gough Socialization Scale en Locus of Control). Daarnaast is ook een vragenlijst afgenomen die sociale wenselijkheid meet (subschaal sociale wenselijkheid van de Treatment Motivation Scale-forensic). De betrouwbaarheid van de vragenlijsten in dit onderzoek is voldoende tot goed. De vragenlijsten worden groepsgewijs afgenomen door de interventiecoach tijdens een kennismakingsbijeenkomst voorafgaand aan de training (de nulmeting) en in een evaluatiebijeenkomst na afloop van de training (de eenmeting).

Achtergrondvariabelen (seks, leeftijd, etniciteit) en gegevens over het risicoprofiel van de deelnemers (recidiverisico, bijkomende problematiek, delictgeschiedenis) zijn geëxtraheerd uit of opgezocht in de Recidive Inschattingsschalen (RISc) en Clientvolgsysteem (CVS) van RN en de Onderzoeks- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie (OBJD) van de Justitiële informatiedienst (JustID).

Programma-integriteit

Programma-integriteit van de trainingen

Tussen 2008 en de eerste vier maanden van 2012 is de CoVa-training 307 keer uitgevoerd (154 keer intramuraal en 153 extramuraal). Van 293 trainingen (95%) kon een beoordeling van de programma-integriteit worden gegeven op basis van videomonitoring. De gemiddelde programma-integriteit is voldoende. Dit betekent dat de trainingen gemiddeld in voldoende mate conform het

behandelprotocol worden uitgevoerd. Het vaardigheidsniveau van de trainers voldoet gemiddeld aan de eisen maar er is ruimte voor verbetering op sommige punten.

Ongeveer twee derde van de trainingen (195 trainingen) voldoen aan de in dit onderzoek gestelde eisen voor voldoende programma-integriteit. Dit wil zeggen dat geen van de sessies een score heeft lager dan 2.5 voor programma-integriteit op een vijfpuntschaal, dat de training afgerond is met minimaal vier deelnemers en dat minimaal vier sessies van de training worden beoordeeld.

Uitval van sessies komt weinig voor. In negen van de 293 trainingen viel een of meerdere sessies uit. In ongeveer twee derde van de trainingen zijn alle sessies gegeven door de twee vaste trainers of zijn maximaal vier sessies door een (vaste) invaltrainer gegeven. In de programmahandleiding wordt overigens niet benoemd dat de training door twee vaste trainers gegeven moet worden.

In welke mate voldoen de deelnemers aan de inclusiecriteria?

De inclusiecriteria voor de CoVa-trainingen zijn: minimaal een laaggemiddeld recidiverisico zoals gemeten met de RISC, aantoonbare cognitieve tekorten op basis van de schaal Denkpatronen, Gedrag en Vaardigheden van de RISC, ouder zijn dan 18 jaar en de Nederlandse taal machtig zijn. Twee derde (68%) van de justitiabelen in de experimentele groep voldoet aan alle inclusiecriteria. Voor deze justitiabelen is een score in de RISC beschikbaar die voldoet aan de criteria. Bij de overige 32% van de justitiabelen is geen score bekend of voldoet deze score niet aan de criteria. 11% van de deelnemers heeft een laag recidiverisico en bij 5% ontbreekt een score voor recidiverisico. Bij ongeveer een kwart van de deelnemers is er geen sprake van aantoonbare cognitieve tekorten op basis van de RISC (23% voldoet niet aan het criterium en bij 3% is het onbekend). De RISC is een instrument dat de reclasseringsmedewerkers ondersteunt bij de indicatiestelling. Op basis van hun professioneel oordeel kunnen zij het advies geven voor het volgen van een CoVa-training ook bij justitiabelen die niet voldoen aan de inclusiecriteria zoals gemeten met behulp van de RISC.

Op basis van de gegevens over programma-integriteit en de inclusiecriteria was het mogelijk om 595 CoVa-deelnemers (380 intra- en 215 extramurale) te selecteren die een CoVa-training hebben ontvangen zoals bedoeld, de zogenaamde CoVa²-groep. Deze deelnemers hebben een training ontvangen conform de criteria voor programma-integriteit en voldoen aan de inclusiecriteria.

Programmadoelen

Wat is het effect van CoVa op de cognitieve vaardigheden (impulsiviteit, probleem oplossen, perspectief nemen en moreel en kritisch redeneren) van de deelnemers direct na de training?

De CoVa-training is een kortdurende training van 10 weken (uitgaande van twee sessies per week) bij een doelgroep die moeilijk te trainen is. Een groot tot zeer groot effect binnen het tijdsbestek van de CoVa-training is dan ook niet te verwachten. De deelnemers aan de CoVa-training laten statistische significante veranderingen zien in de gewenste richting op (rationeel) probleem oplossen, impulsiviteit (planning en beheersing) en perspectief nemen. We stellen geen verandering vast, geen positieve maar ook geen negatieve, op moreel en kritisch redeneren (locus of control). Volgens de gangbare normen in sociaal wetenschappelijk onderzoek is het effect op (rationeel) probleem oplossen 'klein tot middelgroot' te noemen en op impulsiviteit en perspectief nemen 'marginaal tot klein'.

Er is ook een groep deelnemers (ongeveer 15%) die een achteruitgang in cognitieve vaardigheden laat zien zoals gemeten met de vragenlijsten. Uit nadere analyse blijkt dat deze groep zich onderscheidt door een hoge mate van sociaal wenselijk antwoorden bij aanvang van de training.

Hieruit leiden we af dat zij voorafgaand aan de training in de vragenlijsten onterecht minder problemen in cognitieve vaardigheden opgaven dan daadwerkelijk het geval was. De mate van sociaal wenselijk antwoorden in deze subgroep is na de training statistisch significant minder waardoor zij na de training een realistischer beeld van hun cognitieve vaardigheden rapporteerden. Het gevolg is dat zij dus een niet-reële achteruitgang in cognitieve vaardigheden laten zien. We kunnen op grond hiervan veronderstellen dat deze deelnemers door de CoVa-training mogelijk een beter probleembesef hebben ontwikkeld. Dit betekent ook dat het ware effect van de training voor de totale groep mogelijk groter is dan in dit onderzoek gerapporteerd.

Op basis van deze bevindingen en op basis van de vaststelling dat een groep CoVa- deelnemers de vragenlijsten dusdanig onvolledig heeft ingevuld dat ze niet bruikbaar waren voor het onderzoek, is het ook zinvol om in verder onderzoek naar de doeltreffendheid de samenstelling van de testbatterij nader te onderzoeken. Er wordt een omvangrijke testbatterij gebruikt die in een groepsbijeenkomst wordt afgenomen. De uitgebreidheid van de testbatterij vergt een flinke tijdsinvestering van deelnemers en interventiecoaches. Bovendien is het de vraag of groepsgewijs invullen niet ten koste gaat van de kwaliteit waarmee de lijsten worden ingevuld. Het is zinvol om te overwegen of alle onderdelen noodzakelijk zijn en of er ook andere methoden kunnen worden ingezet om de veranderingen in cognitieve vaardigheden te meten.

In hoeverre hangen kenmerken van de justitiabelen, setting, programma-integriteit en randvoorwaarden samen met vooruitgang in cognitieve vaardigheden?

Met behulp van multi-pele regressieanalyses hebben we onderzocht of - na controle voor sociale wenselijkheid - programma-integriteit en randvoorwaarden (uitvoering conform behandelprotocol, voldoen aan inclusiecriteria, setting, aantal sessies met een invaltrainer, combinatie met andere trainingen), risicoprofiel van de justitiabelen en achtergrondkenmerken samenhangen met de gemeten vooruitgang in cognitieve vaardigheden. De in dit onderzoek opgenomen moderatorvariabelen vertonen geen sterke samenhang met verandering in cognitieve vaardigheden direct na afronding van de CoVa-training. De verschillen in gemeten programma-integriteit, de verschillen in risicoprofiel van de deelnemers en de overige achtergrondvariabelen verklaren samen slechts 1 tot 2% van de variantie in de uitkomst van de trainingen. Alhoewel statistisch significant is deze samenhang marginaal. Dit betekent dat het resultaat van de trainingen door andere factoren moet worden verklaard.

In de What Works literatuur wordt er vanuit gegaan dat er een programma betere resultaten op recidive geeft als wordt voldaan aan het risicobeginsel (een intensiever programma bij een hoger risico), het behoeftebeginsel (aansluiten bij de criminogene factoren) en het integriteitsbeginsel (het programma wordt uitgevoerd zoals bedoeld). In tegenstelling tot de verwachting op basis van de What Works literatuur vinden we in dit onderzoek dus geen substantiële samenhang van programma-integriteit en de inclusiecriteria met de veranderingen in cognitieve vaardigheden direct na de training. Hiervoor is een aantal mogelijke verklaringen. Een eerste mogelijke verklaring voor het niet vinden van samenhang tussen programma-integriteit en de veranderingen in cognitieve

vaardigheden is de wijze waarop programma-integriteit in dit onderzoek is gemeten. Programma-integriteit is gemeten door te kijken naar de mate waarin de programmahandleiding gevolgd wordt, de trainers gebruik maken van effectieve (trainings)vaardigheden en groepswerk. Naast deze aspecten is ook responsiviteit van de trainer een belangrijk onderdeel van programma-integriteit. In dit onderzoek hebben we de samenhang met responsiviteit niet kunnen onderzoeken omdat de subschaal responsiviteit onvoldoende betrouwbaar was. Het is derhalve nuttig om de invloed van responsiviteit op de programmadoelen nader te onderzoeken.

Een tweede mogelijke verklaring is dat de inclusiecriteria zoals gemeten met de RISc geen voldoende maat zijn om te bepalen of een justitiabele voldoet aan de criteria voor de doelgroep. Uit het onderzoek blijkt dat ongeveer een derde van de justitiabelen niet aan de criteria zoals gemeten met behulp van de RISc voldoen of geen informatie in de RISc beschikbaar is om te bepalen of ze aan deze criteria voldoen. Deze deelnemers zijn naar CoVa verwezen op basis van het professioneel oordeel van de reclasseringsmedewerkers. Er mag dus op basis van dit onderzoek niet worden geconcludeerd dat het niet uitmaakt of deelnemers aan de inclusiecriteria voldoen en/of de CoVa-training programma-integer is uitgevoerd.

Ook hadden we verwacht dat de deelnemers aan de extramurale trainingen meer verandering zouden laten zien dan de deelnemers aan de intramurale trainingen omdat zij de geleerde vaardigheden meteen kunnen toepassen in de maatschappij. Het verschil dat we vinden tussen de groepen is echter maar marginaal. Binnen de groep met deelnemers die CoVa hebben gekregen zoals bedoeld (de CoVa²-groep) laten de extramurale deelnemers gemiddeld meer verandering zien in rationeel probleem oplossen dan de intramurale deelnemers. Deze bevinding wordt niet bevestigd in de multiple-regressie analyse. De verklaring hiervoor is dat de invloed van deze variabele verdwijnt door samenhang met de andere variabelen in het model. Het lijkt ons zinvol om de setting van de training wel mee te nemen als variabele in de effectstudie om na te gaan of deze variabele op langere termijn mogelijk een grotere invloed heeft. De extramurale deelnemers kunnen namelijk meteen na de training de geleerde vaardigheden verder toepassen. Bij de intramurale deelnemers is dit afhankelijk van de tijd die ze na de training nog in detentie moeten doorbrengen. Daardoor kunnen de vaardigheden bij de extramurale deelnemers mogelijk meer beklijven.

Algemene conclusie

Samengevat stellen we vast dat de CoVa een statistisch significante verbetering laat zien op drie van de vier cognitieve vaardigheden waar CoVa zich op richt. Het effect op (rationeel) probleem oplossen is 'klein tot middelgroot' en op impulsiviteit en perspectief nemen 'marginaal tot klein'. De verandering in cognitieve vaardigheden direct na de training blijkt niet substantieel samen te hangen met de gemeten aspecten van de programma-integriteit, de geformuleerde randvoorwaarden, de setting van de training (intra- en extramuraal), de mate waarin de deelnemers voldoen aan de inclusiecriteria en hun achtergrondkenmerken. Dit betekent dat met behulp van de CoVa-training in elk geval bij de onderzochte groep deelnemers het verwachte effect op rationeel probleem oplossen wordt bereikt en de training in die zin doeltreffend genoeg is om door te zetten. In de eventuele doorontwikkeling van CoVa kan worden onderzocht hoe de effecten kunnen worden vergroot. Voorts is het zinvol na te gaan hoe vervolgonderzoek op een efficiënte wijze kan worden uitgevoerd.

Implicaties en opmaat voor het effectonderzoek

In onderhavig onderzoek is de doeltreffendheid van CoVa onderzocht. De volgende stap is onderzoek naar het effect van CoVa op recidive van de deelnemers. De recidive outcome 2 jaar na de training zal worden onderzocht door het WODC. In het huidige onderzoek zijn de voorbereidingen getroffen voor deze effectmeting. Ook kunnen uit de bevindingen in dit onderzoek een aantal implicaties voor de effectstudie worden afgeleid.

In dit onderzoek is een experimentele groep samengesteld die de CoVa-training heeft gekregen zoals bedoeld (de CoVa²-groep). Daarnaast is een controlegroep samengesteld op basis van de inclusiecriteria recidiverisico en aantoonbare cognitieve tekorten zoals gemeten met de RISC die geen CoVa-training hebben ontvangen. De CoVa²-groep is vergelijkbaar met de controlegroep op inclusiecriteria. De omvang van beide groepen is voldoende groot om het te verwachten 'kleine tot middelgrote' effect op recidive met voldoende power aan te tonen.

Voorafgaand aan de effectstudie moet echter worden vastgesteld of de controlegroep in aanvangsniveau van cognitieve vaardigheden niet verschilt van de experimentele groep. Daarom wordt bij een beperkte controlegroep een nulmeting afgenomen. Het vinden van kandidaten voor de controlegroep en die bereid zijn om de testbatterij in te vullen verloopt moeizaam. Het was niet haalbaar om bij een controlegroep een nul- én eenmeting op cognitieve vaardigheden uit te voeren.

In het onderhavig onderzoek is alleen gekeken naar de samenhang tussen programma-integriteit en inclusiecriteria direct na de training. Hieruit kan niet zonder meer worden geconcludeerd dat er op langere termijn geen invloed zou kunnen zijn van de programma-integriteit op de mate waarin de vaardigheden beklijven en op de recidive. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de deelnemers voldoen aan de inclusiecriteria. Het is daarom aan te raden om de invloed van programma-integriteit en inclusiecriteria mee te nemen in de effectstudie op recidive.

Voorts verdient het overweging om in de effectmeting na te gaan of deelnemers, die in onderhavig onderzoek niet zijn meegenomen in de experimentele groep, verschillen in de mate van recidive in vergelijking met de deelnemers in de experimentele groep.

DSP-groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam

T +31 (0)20 625 75 37
dsp@dsp-groep.nl
www.dsp-groep.nl

KvK A'dam 33176766

DSP-groep, opgericht in 1984, is een onafhankelijk landelijk bureau voor onderzoek, advies en management, met zestig medewerkers. We werken in opdracht van de overheid (ministeries, provincies en gemeenten), maar ook van maatschappelijke organisaties op landelijk, regionaal en lokaal niveau.

Werkvelden

De werkvelden waarop we de meeste expertise hebben opgebouwd zijn veiligheid, jeugd, sport, kunst en cultuur, onderwijs, openbare ruimte en groen, sociaal beleid, stedelijke vernieuwing, welzijn, wonen en wijkgericht werken.

Dienstverlening

We ondersteunen onze opdrachtgevers bij complexe vraagstukken. We kunnen onderzoek doen, een registratiesysteem of monitor ontwikkelen, een advies uitbrengen, een beleidsvisie voorbereiden, een plan toetsen of tijdelijk het management voeren. DSP-groep geeft ook trainingen, workshops en lezingen.

Meer weten?

Neem vrijblijvend contact met ons op voor meer informatie of om een afspraak te maken. Bezoek onze website www.dsp-groep.nl voor onze projecten, publicaties en opdrachtgevers.